

Dkt. Gary Yates, Jeremiah, Hotuba 3

Mipangilio ya Kihistoria, Kimataifa

© 2024 Gary Yates na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Gary Yates katika uwasilishaji wake wa tatu kuhusu kitabu cha Yeremia. Lengo la kipindi hiki cha tatu litakuwa kwenye Mipangilio ya Kihistoria inayocheza usuli wa kitabu cha Yeremia, hasa uhusiano wa Israeli na Babeli.

Mojawapo ya mambo muhimu ya kuelewa kitabu chochote cha Biblia ni kuelewa mazingira ya kihistoria na muktadha wa kitabu hicho. Kwa njia nyingi inatupa uwanja wa kucheza wa jinsi Mungu anavyoingiliana na watu, ujumbe wake unahusu nini. Na nadhani ni muhimu hasa tunaposoma manabii katika Yeremia kuelewa hali ilivyokuwa katika maisha ya Yeremia na hali gani za kihistoria zilikuwa zikiendelea.

Ni muhimu kuelewa ujumbe wake. Mara nyingi watu wanapojifunza Biblia leo, tunaanza na swali la vitendo sana. Tunataka kujua, maandishi yanamaanisha nini kwangu? Lakini ni muhimu zaidi kuanza na swali la msingi ambalo kwa kweli ni kabla ya hilo, maandishi yanamaanisha nini? Ni muhimu kuelewa kwamba ni muktadha wa kihistoria ambapo ujumbe huo unawasilishwa.

Watu wengi, wanapozungumzia mistari wanayoipenda zaidi katika Biblia au labda mistari yao ya maisha, huelekeza kwenye Yeremia 29:11. Ninajua mipango niliyo nayo kwa ajili yenu, mipango ya kuwafanikisha na kuwapa mustakabali. Lakini watu wengi hawaelewi hasa mstari huo unahusu nini kwa sababu hawaelewi muktadha wa kihistoria. Wanafikiri kwamba ni ahadi ya jumla kwamba Mungu atawafanya wawe na mafanikio na kufanikiwa, kwamba kila kitu maishani mwao kitaenda kama wanavyotaka.

Lakini Yeremia 29 iliandikwa kwa ajili ya wahamishwaji huko Babeli. Yeremia alikuwa akiwapa watu hawa ahadi hii lakini pia akiwaambia kwamba wangeishi uhamishoni kwa miaka 70. Kwa hivyo, ustawi kwao haukuhusisha kila kitu kugeuka jinsi walivyotaka.

Ilihusisha miaka 70 ya hukumu. Na mambo ambayo yangetokea ambayo yalikuwa kwa faida yao hatimaye yangukuwa urejesho wa watoto wao na vizazi vyao katika siku zijazo. Kwa hivyo, ni muhimu kuelewa muktadha wa kihistoria.

Kumekuwa na utafiti wa hivi karibuni kuhusu kitabu cha Isaya ambao umeondoa mstari kutoka katika kitabu cha Isaya na kuuona kama kifungu kinachofunua hukumu ya Amerika. Tena, aina hizo za matibabu ya unabii wa kibiblia ni maarufu sana. Huwa wanauza vitabu na video, lakini wanapuuza muktadha wa kihistoria.

Kwa hivyo, tunapaswa kumwelewa Yeremia kwa kuzingatia mgogoro wa Babiloni na ukweli kwamba Mungu alikuwa amewainua Wababeli ili kuleta hukumu dhidi ya watu wa Yuda. Kwa namna fulani, kilichokuwa kikienda kutokea ni kwamba Mungu angebomoa ulimwengu wa kale wa Israeli kupitia hukumu hii, lakini Mungu angeinua kitu katika siku zijazo ambacho kingetoa tumaini. Kwa hivyo, Yeremia na mgogoro wa Babiloni, historia ya kimataifa ya ujumbe na huduma ya Yeremia, hiyo itakuwa lengo la kikao chetu katika saa hii.

Nataka kurudi kwenye Kumbukumbu la Torati 28. Kumbukumbu la Torati 28 tena linaelezea laana za agano na baraka za agano ambazo Israeli wangepata ikiwa wangeshika sheria za Mungu na amri za Mungu. Hapa kulikuwa na moja ya laana ambazo Mungu alikuwa amewaonya.

Anasema, "...Bwana ataleta taifa juu yako kutoka mbali, kutoka mwisho wa dunia, likishuka kama tai, taifa ambalo huelewi lugha yake, taifa lenye nyuso ngumu ambalo halitawajali wazee wala kuwahurumia watoto. Litakula uzao wa ng'ombe wako, matunda ya ardhi yako hata utakapoangamia. Halitakuachia nafaka wala divai wala mafuta, maongeo ya ng'ombe wako wala wadogo wa kundi lako, hata utakapoangamia." Inaendelea kusema katika kifungu hiki kwamba Israeli ingepunguzwa hata kuwa ulaji wa watu walipojaribu kukabiliana na vitisho vya vita na kuzingirwa.

Pia, sehemu ya laana hizo ilihusisha tishio la uhamisho, kwamba wangepunguzwa kutoka nchi ya ahadi na kuchukuliwa. Mstari wa 64 unasema, "...naye Bwana atawatawanya kati ya watu wote, kutoka ncha moja ya dunia hadi ncha nyingine, na huko mtatumikia miungu mingine, ya miti na mawe, ambayo nyinyi wala baba zenu hamkuijua. Na kati ya mataifa haya, hamtapata raha, wala hakutakuwa na mahali pa kupumzikia wayo wa mguu wenu; lakini Bwana atawapa huko moyo unaotetemeka, na macho yanayozimia, na roho inayodhoofika."

Maisha yako yatakuwa na shaka mbele yako, usiku na mchana kutakuwa na hofu, wala hutakuwa na uhakika wa maisha. Asubuhi utasema, Laiti ingekuwa jioni, na jioni utasema, Laiti ingekuwa asubuhi, kwa sababu ya hofu itakayohisiwa na mioyo yako na mambo yatakayoonekana na macho yako. Naye Bwana atakurudisha Misri kwa meli, safari ambayo naahidi kwamba hutaifanya tena.

Kwa hivyo, Mungu aliwaonya kwamba ikiwa hawangetii, angewafukuza kutoka nchi ya ahadi, historia ya wokovu ingegeuzwa, na wangeishia kurudi Misri.

Katika siku za Yeremia, ndivyo hasa inavyoendelea. Kabla ya wakati wa Yeremia, Bwana aliinua wimbi la kwanza la manabii wa kuandika, manabii wa kitambo, ili kuwatangazia watu wa Israeli na Yuda kwamba Mungu alikuwa tayari kuwapeleka uhamishoni. Taifa ambalo Mungu alikuwa akitumia kufanya hivi lilikuwa Waashuri.

Waashuri hatimaye waliupeleka ufalme wa kaskazini wa Israeli uhamishoni mwaka wa 722 KK, na walisababisha mateso na ukandamizaji mkubwa kwa ufalme wa kusini wa Yuda pia. Manabii katika Agano la Kale wanatukumbusha kwamba huu haukuwa mgogoro wa kijeshi au tukio la kisiasa tu. Pia ulikuwa mgogoro wa kiroho hasa. Bwana alikuwa akiinua mataifa haya.

Bwana alikuwa akielekeza harakati hizi za majeshi kama hukumu dhidi ya watu kwa kutotii kwao. Kwa hivyo , kwanza kabisa, Mungu aliinua nguvu ya kifalme ya Ashuru, na nabii Isaya anasema kwamba Ashuru ilikuwa fimbo ya hasira ya Mungu. Walikuwa wakitekeleza hukumu ya Mungu.

Paul Gilchrist anasema kwamba uasi wa Israeli ulikuwa kichocheo cha ubeberu wa Ashuru. Haikuwa tukio la kisiasa tu, haikuwa tu mgogoro wa kijeshi. Mungu alikuwa akipanga mambo ya mataifa haya na majeshi haya na harakati zao ili hatimaye kutimiza makusudi Yake.

Mtu fulani amesema kwamba moja ya faraja kubwa zaidi kutokana na kusoma manabii ni kuelewa kwamba Mungu anadhibiti mandhari ya kimataifa. Ikiwa Mungu alielekeza, alidhibiti, alisimamia yaliyowapata wafalme na mataifa na majeshi yao na harakati zao katika Mashariki ya Karibu ya kale, basi jambo hilo hilo ni kweli tunapoangalia mandhari ya kimataifa leo. Nguvu ya Mungu haijapungua.

Hakujakuwa na uhamisho wa mamlaka. Mungu hajawapa wanadamu hilo. Mungu anadhibiti matukio yaliyopo duniani, na Mungu alikuwa akitumia mataifa haya kuleta hukumu kwa watu wa Israeli na Yuda.

Katika siku za Yeremia, tunaanza kuwa na uhamisho kutoka kwa Waashuri hadi Wababeli. Wababeli ni wapinzani wa Waashuri katika sehemu ya kusini ya Mesopotamia. Kulikuwa na mgogoro kati yao kila wakati.

Katika mwaka uleule ambao Yeremia aliitwa nabii, 626 KK, mwaka wa 13 wa Yosia, mtu mmoja aliyeitwa Nabopolassar akawa mfalme wa Babeli. Miaka mitatu baadaye, mwaka wa 623, alitangaza uhuru wa Babeli na kwa kweli aliweza kuutumiza kwa kuwafukuza Waashuri kutoka Babeli. Matokeo yake, alianzisha himaya ya Babeli Mpya.

Nabopolassar alikuwa baba yake Nebukadneza. Katika hatua za mwanzo za huduma yake, Yeremia aliwaonya watu kwamba Mungu alikuwa akijiandaa kutuma adui kutoka kaskazini. Na katika kitabu cha Yeremia, adui huyo hajatambuliwa mahususi kama Babeli hadi tutakapofika kwenye Yeremia sura ya 20.

Sasa, hatujui. Je, Yeremia alijua utambulisho wa jeshi hili? Je, alijua taifa ambalo lingeshambulia Israeli? Hatujui, lakini tunaweza kuona kwamba mwanzoni mwa huduma yake, Mungu alikuwa akiandaa himaya ya Neo-Babeli kwa jukumu ambalo

ingechukua katika historia ya Biblia. Baadaye Yeremia atasema kwamba Babeli ilikuwa nyundo ya dunia nzima. Naam, Mungu ndiye aliyekuwa akiwatumia kama chombo chake cha kutimiza makusudi yake.

Kwa hivyo, Nabopolassa alipoanzisha ufalme wake, na tunaona kushuka na kuanguka kwa ufalme wa Ashuru, mnamo 614, Wababiloni na Wamedi waliungana pamoja na kuwashinda Waashuri, na kusababisha kuanguka kwa mji wao mkuu, Asheri. Mnamo 612, kituo kinachofuata cha Waashuri kuanguka kwa Wababiloni na Wamedi kilikuwa Ninawi. Ulikuwa mji ambapo Yeremia alikuwa ametabiri, na ulikuwa mji ambapo Nahumu alitabiri kwamba Mungu angeleta hukumu dhidi yao kwa sababu ya ukatili wa Waashuri.

Hatimaye, mnamo mwaka wa 609, pigo la mwisho kwa Waashuri lilitokea Harani. Na mfalme wa Yuda, Yosia, alikuwa ameuawa huko Megido mwaka huo alipokuwa akijaribu kuwazuia Wamisri wasiende kaskazini kusaidia kuiunga mkono himaya ya Ashuru. Yosia aliamini kwamba himaya ya Babeli na kuinuka kwao kungemwezesha hatimaye kuleta uhuru wa Yuda.

Na kwa hivyo, aliunga mkono kuibuka kwa himaya hii mpya. Aliuawa akijaribu kuwazuia Wamisri, lakini Wamisri hawakuweza kuwasaidia Waashuri na Babeli kushindwa. Na kweli huo ulikuwa mwisho wa himaya ya Waashuri.

Hatimaye, mnamo mwaka wa 605, vita vya kukata tamaa vilivyoifanya Babeli kuwa taifa kubwa katika Mashariki ya Karibu ya kale vilifanyika Syria kaskazini mwa Israeli mahali panapoitwa Karkemishi. Wakati mwana wa Nebukadneza, Nebukadneza, majeshi yake yalipowashinda Wamisri na chochote kile ambacho kingekuwa kimesalia kutoka kwa Waashuri wakati huo, kuanzia wakati huo na kuendelea, Syria-Palestina yote ilikuwa chini ya udhibiti wa Neo-Babeli. Baada ya kushinda ushindi huu na kuwasukuma Wamisri kurudi katika nchi yao, Nebukadneza alifika kusini na kimsingi akachukua udhibiti wa Hattiland yote au Syria-Palestina.

Aliwachukua mateka kundi la kwanza la Wayahudi mnamo 605 KK. Alifika Yerusalemu. Wahamishwaji hao walijumuisha Danieli na kundi dogo la matajiri, wenye ushawishi, na vijana ambao wangechukuliwa kutoka Yuda, wakafundishwa lugha, theolojia, utamaduni, imani, desturi za Wababeli, na kisha kutumwa kurudi kutawala watu wao.

Hilo lilikuwa wimbi la kwanza la uhamisho wa Babeli. Alipokuwa Syria-Palestina mwaka wa 605, Nebukadneza pia alipata habari kwamba baba yake alikuwa amefariki, na hivyo ilibidi arudi haraka Mesopotamia, Babeli, ili kudhibiti kiti chake cha enzi. Wimbi la kwanza la uhamisho huko Yuda lilichukuliwa wakati huo pia.

Kuanzia hapa na kuendelea, kimsingi, kile ambacho kingetokea kila mwaka ni kwamba Nebukadreza na wanajeshi wake wangeelekea magharibi kuingia Syria-

Palestina, nao wangekusanya na kukusanya kodi. Yuda sasa ilikuwa kibaraka wa Babeli. Wangejibu kwa Babeli.

Na kabla ya wakati ambapo Babeli ilikuwa imechukua udhibiti, Waashuri walikuwa ndio wenye mamlaka, lakini sasa Yuda ingelazimika kulipa kodi na kutoa uaminifu wao kwa Babeli. Wimbi la pili la uhamisho, wimbi la pili la uhamisho lilifanyika mwaka wa 597 KK. Na wakati huu, kati ya 605 na 597, hasa mfalme wa Yuda aliyeitwa Yehoyakimu alikuwa ameyumba-yumba kati ya kutoa uaminifu wake kwa Misri au kwa Babeli.

Na Yehoyakimu, kwa namna fulani, alikuwa akitumaini kwamba angeweza kuwachezea Wamisri dhidi ya Wababeli. Na alikuwa akipima kila mara njia mbadala na uwezekano wa uasi dhidi ya Babeli. Naam, Nebukadreza hatimaye alichoka na hili mwaka wa 602 KK. Alimfunga Yehoyakimu pingu na vifungo.

Alimrudisha. Alikuwa tayari kumrudisha Babeli kama mfungwa. Yehoyakimu alithibitisha uaminifu wake kwa Babeli na akamfungua na kumruhusu abaki kwenye kiti cha enzi.

Mnamo mwaka wa 598, aliasi tena na Nebukadneza na wanajeshi wake walielekea Yuda kushughulikia tatizo hili. Kabla hawajauteka mji wa Yerusalemu, Yehoyakimu alikuwa amekufa. Huenda aliuawa na watu wake mwenyewe.

Kulikuwa na mfalme mpya kwenye kiti cha enzi aliyeitwa Yehoyakimu, lakini Nebukadneza na wanajeshi wake waliteka mji wa Yerusalemu wakati huu. Nao waliwarudisha mateka wa pili Babeli. Alimwondoa mfalme kwenye kiti cha enzi, Yehoyakimu, mwenye umri wa miaka 18 pekee, alikuwa ameketi kwenye kiti cha enzi kwa miezi mitatu tu.

Alimrudisha kama mfungwa. Kulikuwa na wimbi kubwa zaidi la wahamishwaji ambao pia walikuwa sehemu ya uhamisho huu. Na maarufu zaidi kati ya wahamishwaji hao alikuwa nabii Ezekieli.

Na miaka minne au mitano baadaye, baada ya Ezekieli kuchukuliwa uhamishoni, aliitwa na Mungu kuwa nabii kwa wahamishwa waliokuwa Babeli. Yereimia alikuwa sauti ya Mungu na nabii wa Mungu kwa watu waliokuwa bado katika nchi hiyo akishughulika na mawimbi haya mbalimbali ya uhamisho. Tunaitikiaje hili? Tunaitikiaje Wababeli? Mungu anafanya nini katikati ya hili? Ezekieli na Danieli wangekuwa sauti za kinabii kwa watu waliokuwa wakiishi uhamishoni wakati huu.

Lakini hiyo ilikuwa uhamisho wa 597. Mojawapo ya mambo ya kuvutia kutoka kwa historia isiyo ya kibiblia ni kwamba kutekwa halisi kwa jiji la Yerusalemu na Wababeli kunathibitishwa kwetu katika historia ya Wababeli yenyewe. Historia ya Wababeli

inatupa matukio muhimu ya utawala wa Nebukadreza, mahali alipoenda, mahali alipoandamana, mahali alipopoleka wanajeshi wake, na ushuru aliopokea.

Katika masimulizi ya miaka ya 598 na 597, tuna kumbukumbu ya kutekwa kwa mji wa Yerusalemu. Simulizi la Wababeli linasema hivi: Katika mwezi wa Kislev, ambao ni Desemba 598, mfalme wa Babeli alikusanya wanajeshi wake na kuelekea magharibi. Alipiga kambi dhidi ya mji wa Yuda, Yerusalemu.

Mnamo tarehe 2 ya Adari, ambayo ni tarehe 16 Machi, 597, aliteka mji na kumkamata mfalme wake. Akamteua mfalme aliyemchagua huko. Alichukua ushuru wake mzito na kuupeleka Babeli.

Kwa hivyo, simulizi tunalosoma katika historia ya Babeli ni sawa kabisa na ile tunayosoma katika rekodi ya Biblia. Na unaweza kusoma hadithi za hilo katika 2 Wafalme sura ya 24 mistari ya 10 hadi 17. Katika kitabu cha Yeremia, tuna simulizi la kutekwa kwa Yerusalemu na Wababeli mwaka wa 597 KK.

Kiambatisho cha mwisho cha kitabu cha Yeremia ni simulizi lingine linalofanana sana na 2 Wafalme 25, ambalo linatupa tena hadithi ya kutekwa kwa Yerusalemu. Hili lilikuwa tukio kuu. Sasa, Nebukadreza alipoteka mji mara ya pili, hakuuharibu mji.

Hakuikomesha serikali ya Yuda. Kwa kweli, alichofanya ni kumweka mfalme mwingine wa Yuda kutoka ukoo wa Daudi kwenye kiti cha enzi, na jina la mfalme huyo lilikuwa Sedekia. Sedekia angekuwa mfalme wa mwisho wa Yuda.

Na kimsingi Sedekia aliwekwa na Wababeli kama kibaraka wao. Alipaswa kutoa uaminifu wake kwa Wababeli. Alipaswa kutoa kodi kwa Wababeli.

Alipaswa kuhakikisha kwamba hakutakuwa na upinzani wa kijeshi au wa kutumia silaha. Kwa maneno mengine, alikuwepo kulinda maslahi ya Wababeli. Tatizo ni kwamba Sedekia alipokuwa mfalme, alianza kuwasikiliza washauri wake, maafisa wa kijeshi waliokuwa wakimtia moyo kuasi na kupinga utawala wa Wababeli.

Yeremia alikuwa akimwambia Sedekia kwamba njia pekee ambayo ungeweza kuishi ni kujisalimisha kwa Wababeli, kuwapa heshima, na kutambua kwamba wakati huu katika historia yetu, Mungu amewainua Wababeli kama chombo cha hukumu. Katika siku za mwanzo za huduma ya Yeremia, Yeremia alikuwa amewaambia watu kwamba wangeweza kutubu na kuepushwa na hukumu, au wangeweza kuendelea katika njia zao za dhambi na kuangamizwa. Walikuwa na nafasi mapema katika huduma ya Yeremia ya kuepuka kutawaliwa na taifa lingine.

Lakini katika hatua hii ya wakati, baada ya kutekwa kwa Yerusalemu mwaka wa 597, Yeremia alimwambia mfalme, chaguo pekee ulilionalo ni kujisalimisha kwa Babeli au kuangamizwa. Tunajifunza kutoka kwa Wafalme na Yeremia na Mambo ya Nyakati

tunaposoma kuhusu Sedekia kwamba alikuwa mtawala dhaifu sana. Na hatimaye, alifanya uamuzi wa kuasi dhidi ya Babeli, kosa lile lile ambalo Yehoyakimu alifanya ambalo lilisababisha uvamizi wa pili wa Babeli.

Alifanya kosa la kuasi dhidi ya Wababeli, na Wababeli wangerudi Yerusalemu tena. Kwa hivyo, Nebukadreza analeta wanajeshi wake, kutakuwa na uvamizi, kutakuwa na shambulio kubwa katika nchi ya Yuda na Wababeli, na Yeremia anamshauri mfalme tena. Na tunamwona Sedekia kama mtawala huyu dhaifu ambaye anamleta Yeremia kila mara kwa mkutano, akishauriana na kutafuta ushauri kutoka kwa Yeremia kila mara, au kumuuliza Yeremia, nifanye nini, au utatuombea ili Mungu atuokoe? Na Yeremia atamwambia kila mara ajisalimishe au aangamizwe.

Wakati jeshi la Babeli linapoanza kuteka miji ya Yuda, na tunafikia hatua ambapo kuna miji mitatu tu iliyobaki, Azeka, Lakishi, na Yerusalemu, Yeremia anaendelea kusema, wasalimu amri au waangamizwe. Kwa upande mwingine, kuna maafisa wa kijeshi na washauri wa kijeshi ambao wanamchukia Yeremia kabisa kwa sababu wanaendelea kushauri upinzani wa kijeshi dhidi ya Wababeli. Watasema, tazama, Yeremia anadhoofisha mikono ya askari wetu, na watafanya kila wawezalo kumweka Yeremia gerezani, mbali na watu, ambapo hawezi kuwashawishi kwa ujumbe ambao kimsingi wanaona kama usaliti.

Sedekia ataenda huku na huko: je, nimsikilize Yeremia, au niwasikilize maafisa wangu wa kijeshi? Alimwomba Yeremia amwombee, alimwomba Yeremia amshauri, kisha akamrudisha gerezani. Wakati mmoja, maafisa wa kijeshi walimkasirikia sana Yeremia kiasi kwamba walimtupa kwenye tangi na kumwacha afe. Sedekia anaruhusu hili litokee hadi afisa mwingine amshawishi kwamba tunahitaji kumtoa nabii kwenye tangi. Kwa hivyo, Sedekia ni mtu ambaye amechanganyikiwa sana kati ya chaguzi hizi mbili, na hatimaye, anafanya uchaguzi wa kuasi na kupinga.

Wababeli, wakati huu, watautoka Yerusalemu tena, na tena, huu ndio utekaji wa Yerusalemu tulio nao katika Yeremia 39 na Yeremia 52. Na baada ya kuutoka mji, watarudi mwezi mmoja baadaye, na wataangusha kuta zake, wataharibu hekalu, watauteketeza mji kwa moto. Sedekia alijaribu, usiku, kukimbia na familia yake wakati Wababeli walipouteka mji.

Hakufika mbali. Alikamatwa katika tambarare za Yeriko, alipelekwa Ribla huko Syria, na hatimaye alirudishwa Babeli kama mfungwa. Wanawe waliuawa mbele yake, na kitu cha mwisho ambacho Sedekia aliona ni mauaji au kuuawa kwa wanawe, na kisha Wababeli walimng'oa macho na kumchukua kama mfungwa.

Kwa hivyo huo ndio mgogoro ambao Mungu anamwinua Yeremia. Mwanzoni mwa mgogoro, una chaguo. Unaweza kutubu, unaweza kumrudia Mungu, unaweza kurejeshwa kwake, unaweza kubadilisha njia zako, na ukifanya hivyo, unaweza kuepuka hukumu.

Uvamizi huu, jeshi hili linalosubiri kukushambulia, Mungu atakubali kutuma hilo. Kuna nafasi halisi kwao kutubu. Maamuzi yao, chaguo zao, na majibu yao kwa Mungu yatakuwa muhimu.

Lakini mara tu uasi na upinzani ulipoanza, mara moja mnamo 598, Yehoyakimu aliamua kuasi na kupinga utawala wa Babeli. Chaguo kutoka wakati huo hadi wakati mji utakapoharibiwa mnamo 586 litakuwa la kujisalimisha au kuangamizwa. Kwa kusikitisha, mfalme wa Yuda na viongozi wa mwisho katika nchi walifanya chaguo la kutomsikiliza Mungu, kutomsikiliza nabii, na kuendelea na upinzani na uasi. Tuna hati nyingine nje ya Biblia ambayo inatusaidia kuelewa baadhi ya muktadha wa kihistoria na mazingira ya jinsi ilivyopaswa kuwa kuishi Yuda wakati huu.

Na hati hizo zinaitwa barua za Lakishi. Na kamanda wa jeshi katika jiji la Lakishi, ambalo lilikuwa Yuda yapata maili 25 kutoka Yerusalemu, lilikuwa jiji lenye ngome lililoundwa kulinda Yerusalemu kutokana na uvamizi wa adui, na kamanda aliye Yerusalemu. Na wanashughulikia tatizo la jeshi hili linaloanza kuweka shinikizo kwa Lakishi na Yerusalemu.

Miji ya Yerusalemu inaanguka moja baada ya nyingine. Katika barua hizi kuna mtajo wa nabii anayezungumza na watu. Hatujui kama ni Yeremia au la.

Kuna kutajwa kwa jina la kamanda huko Lakishi, jina lake ni Yoashi. Kuna marejeleo kuhusu mfalme kutuma watu kwenda Misri, na yanafanana sana na jinsi Yehoyakimu atakavyotuma watu kwenda Misri ili kusababisha mauaji ya nabii Uria. Kuna malalamiko katika moja ya barua kwamba kuna maafisa wa kijeshi ambao wanadhoofisha mikono ya wanajeshi, jambo ambalo ni sawa kabisa na linalosemwa kuhusu Yeremia katika sura ya 38.

Na kisha katika sura ya 34, mstari wa 7 katika Yeremia, kuna kutajwa kwamba miji mitatu pekee ya Yuda iliyobaki imesimama ni Lakishi, Azeka, na Yerusalemu. Katika moja ya barua za Lakishi, kamanda atasema, mwanga, moto wa ishara unaoonyesha usalama wa Azeka, kwamba askari wetu bado wako pale. Moto wa ishara hauwaki tena.

Na kwa hivyo, tunaweza kufikiria uwezekano kwamba mji wa Azeka ambao bado upo katika Yeremia 34 umeanguka katika barua hiyo mahususi. Uovu huo uliendelea kuathiri mji wa Yerusalemu, na hatimaye, mji huo ulitekwa na kuharibiwa. Baada ya mji wa Yerusalemu kutekwa, Wababeli walimwachilia Yeremia kutoka gerezani.

Kwa hivyo, uhamisho wa Yerusalemu na uhamisho wa Yerusalemu vilimletea Yeremia uhuru. Na Wababeli walimpa Yeremia chaguzi mbili. Walisema kwamba angeweza kuandamana nao hadi Babeli, lakini walichomshauri na kumpendekeza afanye ni

kubaki katika nchi na kuwa msaidizi na kumsaidia Gedalia, ambaye alikuwa mtu wa Yuda ambaye alikuwa ameteuliwa na Wababeli kama gavana wa nchi.

Hatimaye, Yeremia alifanya uchaguzi wa kukaa katika nchi hiyo na watu maskini waliokuwa huko. Na nadhani, kwa namna fulani, hilo linaonyesha moyo wa Yeremia kwa ajili ya huduma, upendo wake kwa watu. Kwa Yeremia, ingekuwa rahisi zaidi kwenda Babeli.

Wababiloni walijua kwamba kimsingi alikuwa amehubiri ujumbe mzuri kuwahusu. Alikuwa akiwahimiza wajisalimishe. Wangemtendea vizuri.

Lakini Yeremia alifanya chaguo ambalo alihisi lingekuwa bora kwa watu wenyewe kubaki na watu maskini katika nchi hiyo, kuhudumu huko, na kumsaidia na kumtia moyo Gedalia. Gedalia alikuwa sehemu ya familia iliyomuunga mkono Yeremia. Na aliwaambia watu, kama gavana wa Yuda, jambo lile lile ambalo Yeremia alikuwa amesema.

Alisema, tulieni, watumikieni Wababeli, tiini mamlaka yao, na Mungu atawalinda na kuwatunza. Na tunapona mambo yakianza kutokea baada ya kuanguka kwa Yerusalemu katika Yeremia sura ya 39, kimsingi ndivyo inavyotokea. Wakimbizi wanaanza kurudi nchini.

Wanaanza kuvuna mazao. Mambo mazuri yanatokea, lakini kuna uasi mwingine. Kuna upinzani mwingine unaoongozwa na mtu anayelitwa Ishmaeli, ambaye alikuwa sehemu ya familia ya Daudi.

Na katika uasi huu, Gedalia aliuawa. Matokeo yake, mwaka wa 582 KK, kuna uhamisho wa nne ambapo raia wengi zaidi, watu wengi zaidi kutoka Yuda, wanapelekwa Babeli. Kwa hivyo, uhamisho wa Babeli si tukio moja tu.

Kuna uhamisho mwaka 605. Kuna wimbi kubwa zaidi la wahamishwa mwaka 597. Kuna uharibifu wa Yuda na Yerusalemu mwaka 586.

Wahamishwaji zaidi wanachukuliwa. Na hata baada ya Yuda kuwa jimbo la Babeli kimsingi, kuna uhamisho wa nne mwaka wa 582. Sasa, kutokana na kuuawa kwa Gedalia, Yeremia mwenyewe hatimaye anatekwa nyara na kupelekwa Misri.

Anapelekwa huko na kundi la maafisa wa kijeshi wa Kiyahudi. Mmoja wao anaitwa Yohana. Yeye ndiye kiongozi wa kundi hili.

Wanaamini kwamba hatua bora zaidi ni kukimbia kutoka Yerusalemu ili kuepuka kisasi cha Wababeli kitakachokuja kwa ajili ya mauaji ya Gedalia. Kwa hivyo, Yeremia anachukuliwa. Na muktadha wa mwisho wa huduma ya Yeremia, kama tunavyoweza

kusema, ni kwamba Yeremia anatumia huduma yake iliyobaki kama mkimbizi huko Misri.

Na anahubiri hapo. Na pamoja na mwandishi wake na msaidizi wake Baruku, anawahudumia watu. Na wanaendelea na ibada yao ya sanamu, uasi wao dhidi ya Mungu.

Na Yeremia anawahubiria na kuwaita warudi kwenye agano na kuwakumbusha, tazama, janga hili, janga hili, mambo haya yote yametokea kwa sababu ya hukumu ya Mungu na laana za agano. Ninaposoma hadithi hii yote ya kile kilichotokea kwa Yuda wakati wa Yeremia, nakumbushwa kanuni ya kupanda na kuvuna katika Wagalatia sura ya 6. Wagalatia inasema kwamba chochote tunachopanda, tutavuna pia. Na hakika tunaona hilo katika historia ya Israeli na Yuda.

Kitabu cha Hosea kinasema Israeli walipanda upepo na kuvuna kimbunga. Kimbunga kingekuwa maafa haya ya kijeshi, kwanza jeshi la Ashuru na kisha Wababeli. Mungu alichukua agano lake kwa uzito sana.

Mungu amepanda dhana ya kupanda na kuvuna katika uumbaji wenyewe. Ni sehemu ya jinsi Mungu alivyobuni ulimwengu ufanye kazi. Lakini Mungu pia alipanda dhana hiyo katika agano ambalo Bwana alikuwa ameanzisha.

Laana ya agano utakayopata usipomtii Mungu ni kushindwa kijeshi na maafa. Na hilo lilitokea kwa Israeli. Mnamo 722, lilitokea kwa Yerusalemu mnamo 587.

Hiyo ndiyo muktadha wa kihistoria wa huduma ya Yeremia. Hiyo ndiyo mandhari ya kimataifa. Hayo ndiyo aina ya mambo ambayo Yeremia analazimika kushughulika nayo.

Mungu alimfufua katika siku za mwisho za Yuda. Na labda katika wakati mgumu zaidi katika historia yote ya Israeli. Hiyo ndiyo muktadha wa huduma ya Yeremia.

Sasa, kutokana na hilo, ninachotaka kumalizia somo hili kwa kuzingatia ni nini hasa ambacho Yeremia alisema kuhusu Wababeli? Mtazamo wa Yeremia kuhusu mgogoro wa Wababeli ulikuwa upi? Na kama Walter Brueggemann anavyotukumbusha, Yeremia hatupi tu mtazamo wa kisiasa. Anatupa mtazamo wa kisiasa kwa sababu Mungu ndiye anayedhibiti hali hii.

Na Mungu ndiye anayeleta hukumu hii dhidi ya watu wa Yuda. Kwa hivyo, haya ni mambo machache kuhusu mtazamo wa Yeremia kuhusu mgogoro wa Babeli. Kwanza, Yeremia atawaambia viongozi na watu wa Yuda kwamba Mungu anapigana na Wababeli.

Nataka ufikirie kuhusu kile ambacho lazima alisikia au kile ambacho lazima kilisikika kwa watu wa nchi yake. Adui yetu, Mungu, anapigana nao. Na hivyo katika Yeremia 21, mistari ya 3 hadi 7, hivi ndivyo Yeremia anavyosema.

Bwana asema hivi, Nitawapiga wenyeji wa mji huu, wanadamu na wanyama pia. Mstari wa 7, baadaye asema Bwana, Nitamtia Sedekia mfalme wa Yuda, na watumishi wake, na watu waliomo mjini humu, mikononi mwa Nebukadreza, mikononi mwa Nebukadreza, hao walionusurika na tauni. Mojawapo ya mambo unayopaswa kusikia katika kifungu hicho ni kurudiwarudiwa kwa kiwakilishi cha nafsi ya kwanza.

Sio Wababeli pekee wanaopigana dhidi ya Israeli, bali ni Bwana mwenyewe. Mungu ndiye mwenye mamlaka juu ya hali hii.

Mungu anayahamisha majeshi haya kama vipande vya chesi ili kutimiza makusudi yake. Kumbuka, katika Isaya sura ya 10, Ashuru ni rungu au fimbo ya hasira ya Mungu. Baadaye, Mungu atakapomwinua Koreshi katika Isaya 45, itasema kwamba Koreshi ndiye mchungaji wa Bwana.

Hata inasema kwamba yeye ni mpakwa mafuta wa Mungu, Masihi wake. Hiyo haimaanishi kwamba Koreshi alikuwa na uhusiano wa kibinafsi na Bwana. Inamaanisha tu kwamba Mungu alikuwa akiwatumia wafalme hawa kutimiza makusudi yake.

Sasa, Yeremia anapomwona Nebukadreza akipigana dhidi ya jiji la Yerusalemu, anachofanya pia ni kwamba anachukua mila takatifu za vita za Israeli. Anazigeuza chini. Tuna hadithi za kila aina katika Agano la Kale kuhusu mahali ambapo Mungu angepigana vita kwa niaba ya watu wake.

Mungu aliwashinda Wamisri na kuwaangusha wakati wa Kutoka. Hiyo ni vita takatifu. Mungu alikuwa amewawezesha Israeli kuanza ushindi wa nchi ya ahadi kwa kubomoa kuta za Yeriko, na kushinda vita hivyo.

Kuna nyakati ambapo Daudi anaingia vitani, na Daudi anasikia sauti ya majeshi ya Bwana yakitembea kwenye miti iliyo juu yake. Yehoshafati anaingia vitani mara moja na Mungu anampa amri isiyoyakawaida kwamba amruhusu Bwana kupigana vita. Na Israeli yote wanayopaswa kufanya ni kumwimbia adui hadi afe.

Mungu anapigana vita vya Israeli kwa ajili yao. Lakini katika hali hii, Mungu yuko upande mwingine. Nadhani kama wewe ni shabiki wa besiboli, hii ingekuwa kama mchezaji unayempenda amekuwa mchezaji huru.

Hachezi tena kwa Red Sox. Anachezea Yankees wanaochukiwa. Na Mungu ameavaa sare nyingine.

Mungu anapigana na mtu mwingine. Unaweza kufikiria ni kwa nini Yeremia hakuwa mtu maarufu sana miongoni mwa maafisa wa kijeshi waliokuwa katika nchi ya Yuda. Kuna jambo la pili ambalo Yeremia anasema.

Katika Yeremia sura ya 25 mstari wa 9 na katika Yeremia sura ya 27 mstari wa 6, Yeremia atasema kwamba Nebukadreza ni mtumishi wa Mungu. Neno hilo linatumika katika sehemu nyingine nyingi kuzungumzia watu kama Musa au Daudi au manabii katika historia yote ya Agano la Kale. Mungu alikuwa akifanya kazi kupitia wafalme wa ukoo wa Daudi.

Walikuwa makamu wa watawala wake. Walikuwa watumishi wake. Walikuwa wanawe.

Lakini sasa Mungu anafanya kazi kupitia mfalme wa kigeni. Na Nebukadreza, si Daudi, amekuwa mtumishi wa Mungu. Tena, ni sawa na kile Isaya anachosema kuhusu Koreshi.

Koreshi ni mchungaji wangu. Koreshi ni mpakwa mafuta wangu. Nebukadreza ni mtumishi wa Mungu.

Na kutokana na hilo, Mungu atawatia Yuda na mataifa mengine mikononi mwa Nebukadreza. Kuna mahali katika sura ya 27 ambapo Mungu anasema kwamba amewatia mataifa na hata wanyama wa dunia mikononi mwa Nebukadreza. Nebukadreza amekuwa kama Adamu wa pili.

Na yeye ndiye atakayetawala dunia kwa muda. Nambari ya tatu ni jambo la tatu ambalo Yeremia anasema. Sura ya 25, mstari ya 11 na 12, na sura ya 29, mstari wa 10, uhamisho utadumu kwa miaka 70.

Na kuna majadiliano na mjadala kuhusu hili. Na je, hii ni nambari halisi? Je, ni... Nadhani ni zaidi ya takwimu ya duara tu. Lakini inachoashiria ni kwamba inaashiria maisha yote.

Watu wanaopelekwa uhamishoni, mara nyingi, hawatakuwa ndio watakaorudishwa kutoka uhamishoni. Watapelekwa Babeli. Wataishi.

Watakufa. Watakuwa watoto wao. Watakuwa kizazi kijacho.

Ni sawa na kile kilichotokea jangwani wakati wa Kutoka. Kizazi kitakachotoka Misri hakitakuwa kizazi kitakachoingia katika nchi hiyo. Vivyo hivyo, kizazi kitakachochukuliwa uhamishoni hakitakuwa kizazi kitakachorudi.

Sababu hii ni muhimu sana ni kwamba kuna manabii kote Yuda mwaka wa 597. Wakati wimbi la pili la wahamishwaji lilipochukuliwa, na ujumbe wao ulikuwa, katika kipindi kifupi sana, Mungu angewarudisha wahamishwaji. Vyombo vya hekalu ambavyo Nebukadreza alivichukua alipoteka Yerusalemu mwaka wa 597, katika muda mfupi, vitu hivyo vitarudishwa Yerusalemu.

Ujumbe wa Yeremia ulikuwa kwamba hilo halitatokea katika muda mfupi. Hanania, nabii, anasema kwamba katika miaka miwili, janga hili litafikia mwisho. Sasa, kama ungekuwa unaishi Yuda kati ya 597 na 586, ungependelea kumsikia nabii gani? Nabii aliyesema, tutapitia miaka 70 ya janga, au nabii aliyesema, haya yote yataisha katika miaka miwili.

Viongozi na watu walinunua uongo wa manabii wa uongo waliokuwa wakisema, tazama, huu ni muda mfupi tu. Yeremia anasema, hapana, huu utakuwa muda mrefu. Nambari nne, Yeremia atasema kwamba ni bure kupinga Babeli au kuendelea na upinzani wa kijeshi dhidi yao.

Hamtafanikiwa. Hamtaweza kuwashinda. Tatizo la Israeli, tatizo la Yuda, halikuwa tatizo la kijeshi.

Ilikuwa tatizo la kiroho. Na hata kama kwa namna fulani wangeweza kuzuia au kuwazuia Wababeli, kama kwa namna fulani wangeweza kuwashawishi Wamisri kupigana vita dhidi ya Wababeli, hakuna hata moja ya chaguzi hizo za kijeshi ambalo lingefanikiwa. Na kwa hivyo hii ndiyo sababu makamanda wa jeshi wamekasirika.

Hii ndiyo sababu katika Yeremia sura ya 38, wanamjia mfalme, na wanasema hivi. Sasa, sikiliza anachosema Yeremia. Anasema kwamba yeyote atakayekaa katika mji huu atakufa kwa upanga, njaa, na tauni.

Lakini yeye atakayetoka kwenda kwa Wakaldayo ataishi, na maisha yake yatakuwa kama nyara ya vita, naye ataishi. Kwa hivyo, akilini mwao na machoni mwao, Yeremia ni msaliti kwa sababu Yeremia anasema wajisalimishe kwa Wababeli.

Na nakumbuka wakati wa Vita vya Vietnam, watu walimtazama Jane Fonda na kumtaja kama Hanoi Jane kwa sababu walidhani kwamba alikuwa akisema mambo ambayo yaliwafaraji adui. Kwa njia nyingi, ndivyo hasa maafisa wa kijeshi katika siku za Yeremia walivyomfikiria. Yeremia anasema ni bure kuendelea na upinzani dhidi ya Babeli.

Katika sura ya 27, kuna mkutano wa kisiasa huko Yerusalemu uliofanyika katika miaka ya 593 hadi 592. Tena, ni kati ya uhamisho wa pili na uhamisho wa mwisho. Na katika mkutano huu wa kisiasa, mataifa ambayo yamezunguka Yuda, yanakuja kukutana na Mfalme Sedekia.

Na wanapanga mkakati wao wa jinsi ya kuishi pamoja, jinsi ya kuungana ili waweze kusimama na kuhimili mgogoro wa Babiloni. Yeremia anafika kwenye mgogoro huo, anafika kwenye mkutano huo akiwa amevaa nira ya mnyama wa mbao. Akisema utawekwa chini ya nira ya Babiloni.

Hakuna unachoweza kufanya kuhusu hilo. Msiwasikilize manabii wenu wanaohimiza uasi wenu. Muungano huu mnaounda unaweza kuonekana kama chaguo la kisiasa linalofaa, lakini hautafanya kazi.

Hakuna matumaini ya kupinga. Ukijisalimisha, utaokolewa. Usipojisalimisha, utaangamizwa.

Kuna wazo la tano na ujumbe wa tano ambao Yeremia atawasilisha kuhusu mgogoro wa Babeli. Anawaambia watu kwamba matumaini ya mustakabali wa Israeli yapo kwa wahamishwaji huko Babeli, si kwa Wayahudi waliobaki nchini. Tena, turudi kwenye mgogoro wa kijeshi.

Turudi nyuma kwenye wakati kati ya uhamisho nambari mbili mwaka 597 na uhamisho wa tatu, uhamisho wa mwisho mwaka 586. Nina uhakika ilikuwa rahisi sana kwa watu ambao bado walikuwa wakiishi katika nchi hiyo kufikiria hivi. Hatukupelekwa nchi ya kigeni.

Hatukuhamishwa uhamishoni. Bado tuko hapa katika nchi ya ahadi. Kwa namna fulani, tumenusurika haya yote.

Kwa hivyo, lazima tuwe mabaki ya Mungu yaliyopendelewa. Mungu ametubariki. Mungu ametuacha katika nchi.

Watu waliochukuliwa uhamishoni wamepitia hukumu ya Mungu. Mungu yuko dhidi yao. Mungu ametupendelea.

Katika Yeremia sura ya 24, Yeremia anawajia watu, naye atayachukua mawazo hayo na, tena, kimsingi kuyageuza. Yeremia anasema niliona maono ya bakuli la tini. Kulikuwa na bakuli la tini nzuri, zenye matunda.

Kuna wakati ujao, na kuna tumaini. Kuna bakuli la tini mbaya ambazo zimechafuka na kuoza sana kiasi kwamba haziwezi kuliwa. Na kile Yeremia anasema ni kwamba tini nzuri ni wahamishwa waliopelekwa Babeli.

Tumaini la mustakabali wa Israeli liko kwao. Tini mbaya ambazo zimeoza sana hata haziwezi kuliwa ni watu waliobaki katika nchi, nao watakuwa shabaha ya hukumu zaidi. Na hatimaye Mungu analeta hilo kwa kuanguka kwa Yerusalemu mwaka wa 586.

Sasa, lengo la hilo halikuwa, wale watu waliochukuliwa uhamishoni ni watu wazuri sana. Waliishi maisha ya haki. Hilo si lengo hata kidogo.

Taifa lote lilikuwa limetenda dhambi na kumwacha Mungu. Lakini maono hayo yalionyesha ukweli kwamba tumaini lolote lililopo la kurejeshwa katika siku zijazo, maisha yoyote yaliyosalia katika nchi ya Yuda, si kwa watu walio Yerusalemu. Si kwa watu waliosalia katika nchi.

Hatimaye Mungu atawarejesha watu wake kwa kuwarejesha mateka na kuwarudisha katika nchi yao. Yeremia 24 inaendelea kusema kwamba hilo litatokea watakapomgeukia Bwana na watakapomtafuta kwa moyo wote. Lakini wao ndio wakati ujao, si watu waliopo bado.

Hatimaye, mtazamo wa mwisho wa Yeremia kuhusu hili ni kwamba Yeremia anasema kwamba baada ya Mungu kutumia Babeli kuwaadhibu Israeli, Mungu angeiadhibu Babeli kwa dhambi walizotenda pia. Mojawapo ya sura muhimu sana katika kitabu cha Yeremia, ni sura ya msingi sana. Inamalizia sehemu ya kwanza ya kitabu na kuongoza katika sehemu ya pili ya kitabu, ni ujumbe wa Mungu kuhusu Babeli katika Yeremia sura ya 25.

Katika Yeremia, sura ya 25, mistari ya 12 hadi 14, Bwana anasema hivi, kuanzia mstari wa 11: Nchi yote itakuwa ukiwa na ukiwa, nao mataifa haya watamtumikia mfalme wa Babeli miaka sabini. Kisha, baada ya miaka hiyo sabini kukamilika, nitamrudi mfalme wa Babeli na taifa hilo, nchi ya Wakaldayo, kwa ajili ya uovu wao, asema Bwana, na kuifanya nchi yao kuwa ukiwa wa milele; nami nitaleta juu ya nchi hiyo maneno yote niliyoyasema juu yake.

Kila kitu kimeandikwa katika kitabu hiki, ambacho Yeremia alitabiri dhidi ya mataifa yote. Kwa hivyo Bwana atatumia Babeli kuhukumu Israeli, lakini hatimaye, Mungu atahukumu Babeli pia. Nebukadreza ni mtumishi wa Mungu kwa muda, lakini katika siku zijazo, Mungu atamhukumu mfalme wa Babeli kwa dhambi zake.

Mungu anawaambia walio uhamishoni, ombeni amani ya Babeli. Kwa muda, ninafanya kazi kupitia taifa hilo, jiji hilo, lakini hatimaye hukumu ya Mungu itawaangukia pia. Yeremia anafanya kitendo cha ishara katika nusu ya pili ya sura ya 25.

Anainua kikombe cha divai, na kikombe hiki cha divai kinawakilisha hukumu ya Mungu. Mataifa yote ya dunia yatayumbayumba chini ya nguvu yake ya ulevi. Bwana anasema, kwanza kabisa, Yerusalemu, Yuda, miji, mataifa, yote yatakunywa hiki.

Lakini kisha inasema mwishoni mwa mstari wa 26, na baada yao, mfalme wa Babeli pia atakunywa. Tunapoenda kwenye sura za mwisho za kitabu cha Yeremia, sura ya 50 na sura ya 51, ujumbe hapo ni hotuba ya hukumu dhidi ya Babeli, ambapo Mungu

atawahukumu kwa njia ile ile aliyowahukumu Yuda. Mojawapo ya mambo ya kuvutia kuhusu sehemu hiyo ya kitabu cha Yeremia ni kwamba maneno mengi ya unabii yanayosemwa dhidi ya Yerusalemu yanachukuliwa na kutumika tena na kuelekezwa dhidi ya Babeli.

Kulikuwa na adui kutoka kaskazini ambaye angekuja dhidi ya Yuda. Kuna adui kutoka kaskazini ambaye angekuja dhidi ya Babeli. Kwa hivyo, tunapomfikiria Yeremia, tunaposoma kitabu hiki, huu ndio uwanja wa kuchezea.

Huu ndio msingi wa kihistoria. Kuna mgogoro wa ajabu unaoendelea. Taifa la Yuda liko katika siku zake za mwisho.

Yeremia anawaonya kuhusu hukumu itakayokuja, lakini pia ni ujumbe wa Yeremia. Ni mtazamo wake kuhusu hili ambao Mungu amempa ndio pia utawapa tumaini. Hakuna tumaini la kustahimili Babeli, lakini kutokana na hili, wahamishwa watakuwa tini nzuri.

Baada ya miaka 70, Mungu atawarudisha katika nchi, na ujumbe huo wa matumaini hatimaye utawategemeza na kuwasaidia, na hivyo ndivyo Mungu atakavyoleta upya na urejesho wa watu wake.

Huyu ni Dkt. Gary Yates katika uwasilishaji wake wa tatu kuhusu kitabu cha Yeremia. Lengo la kipindi hiki cha tatu litakuwa kwenye Mipangilio ya Kihistoria inayocheza usuli wa kitabu cha Yeremia, hasa uhusiano wa Israeli na Babeli.